

ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀՈՒՐՋ ՄԱԴՐԻԴՅԱՆ ՍԿԶՐՈՒՆՔՆԵՐԻ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴՐՅԱԼՆԵՐԸ

Հոդվածում ներկայացված վերլուծությունը փաստում է, որ Ղարաբաղյան հակամարտությունը, իր մեջ ամբողջացնելով էթնոպատմական, աշխարհաքաղաքական, քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական, մշակութային խնդիրներ, այսօր վերածվել է տարածաշրջանային և միջազգային անվտանգության ապահովման կարևորագույն հիմնահարցերից մեկի, որն իր չլուծվածության հանգամանքով կարող է վտանգել տարածաշրջանային խաղաղության ապագան: «Մադրիդյան սկզբունքները» ԼՂ հակամարտության կարգավորման Հիմնարար սկզբունքների պայմանական անվանումն է, որի հիմքում ընկած է խնդրի կարգավորման 3 սկզբունք՝ ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունք, ուժի կամ ուժի սպառնալիքի չկիրառում և տարածքային ամբողջականություն:

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ. Ղարաբաղյան հակամարտություն, Մինսկի խումբ, գործընթաց, կողմ, բանակցություն, խաղաղություն, միջնորդական առաքելություն, համաձայնագրահ:

Լեռնային Ղարաբաղի քաղաքական-իրավական կարգավիճակի հետ կապված հարցի կարգավորման գործընթացը կարելի է բաժանել մի քանի փուլերի, որոնց ընթացքում փոփոխվել է բանակցությունների թե՛ ձևաչափը, թե՛ բնույթը, ինչպես նաև՝ քննարկումների բովանդակությունը: Բանակցությունների գործընթացը կարելի է բաժանել չորս շրջանի. առաջինը սկսվեց ԵԱՀԿ Բուդապեշտի գազաթաժողովով և ավարտվեց ԵԱՀԿ Լիսաբոնի գազաթաժողովին, երկրորդ շրջանը ներառեց հետ-լիսաբոնյան տա-

րիները մինչև Հայաստանում 1998թ. իշխանափոխությունը, երրորդ շրջանը ձգվեց մինչև հայր Ալիևի մահը (2003 թ.), չորրորդ շրջանն այն է, որն սկսվեց Ադրբեյջանում վարչակազմի փոփոխությամբ:

ԵԱՀԿ շրջանակներում, Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման ներկա զարգացումների համատեքստում, կարելի է փաստել, որ ի սկզբանե այդ կառույցի կողմից հակամարտության բանակցային գործընթացի հիմնարար սկզբունքներից են սահմանների անխախտելիությունը և պետությունների տարածքային ամբողջականությունը, որոնցում արտացոլվում են ինչպես Վարշավյան պայմանագրի կազմակերպության անդամ երկրների, այնպես էլ արևմտյան երկրների տրամադրություններն ու ցանկությունները:

1988թ-ից ակտիվության տեսլական ստացած Լեռնային Ղարաբաղի հարցը ակտիվ հակամարտության վերածվեց այն շրջանում, երբ, ի պատասխան խաղաղ ցույցերի, Ադրբեյջանը ուժ կիրառեց, ինչն, ի վերջո, հանգեցրեց ռազմական գործողությունների: Այդ տարիներին նախկին խորհրդային տարածքում տարաբնույթ, երբեմն իրարամերժ ու չհամակարգված, ցաքուցրիվ ու պատահական միջնորդական ջանքեր գործադրվեցին, որոնք այդպես էլ չհանգեցրին որևէ հետևողական գործընթացի, և դրանց արդյունքում չծնվեց կարգավորման որևէ փաստաթուղթ:

ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համաձայնագրի՝ ՌԴ, ԱՄՆ և Ֆրանսիայի կողմից Հայաստանի և Ադրբեյջանի իշխանություններին 1997թ. ներկայացվեց «փաթեթային տարբերակ» անվանումը ստացած

«Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության կարգավորման համընդգրկուն համաձայնագիրը» [1]՝ բաղկացած նախաբանից, «Զինված հակամարտության դադարեցում» անվանակոչված թիվ 1 համաձայնագրից, «Կարգավիճակ» վերնագրված թիվ 2 համաձայնագրից, «Հակամարտող կողմերի վստահության ամրապնդմանն ուղղված միջոցառումներ» բաժնից, Հավելված 1-ից (գործերի դուրս բերման իրականացում և տեղահանված անձանց վերադարձ. աշխարհագրական չափորոշիչներ, ժամանակացույցեր և անվտանգության դիտանկյուններ) և Հավելված 2-ից (ուժերի դուրսբերմանն ու վերադասավորման տակ ընկնող տարածքների կազմավորում՝ որպես բուֆերային և բաժանարար գոտի):

ԱՄՆ-ի, Ֆրանսիայի և Ռուսաստանի համանախագահները 2007թ. Մադրիդ քաղաքում Հայաստանին ու Ադրբեյջանին ներկայացրին կարգավորման հիմնարար սկզբունքների նախնական տարբերակ [2]: Հիմնարար սկզբունքները, որոնք ստացան «մադրիդյան սկզբունքներ» անվանումը, հիմնված են ուժի չկիրառման, տարածքային ամբողջականության և ժողովուրդների ինքնորոշման սկզբունքների վրա (վերջիններս ամրագրված են Հելսինկյան եզրափակիչ ակտում [3]):

Դեռևս 2007թ. Միջազգային ձգնաժամային խմբի «Լեռնային Ղարաբաղ. պատերազմի ռիսկ» զեկույցում խոսվում էր Մադրիդում Հայաստանի ու Ադրբեյջանի նախագահների միջև համաձայնեցված բանակցային հիմնարար սկզբունքների մասին: Գրեթե դրա կրկնությամբ հրապարակվել են լրանշակված «մադրիդյան սկզբունքները» որոնք հետևյալն են՝

–Լեռնային Ղարաբաղի շրջապատող տարածքների վերադարձ Ադրբեյջանի վերահսկողությանը.

–Լեռնային Ղարաբաղի միջանկյալ կարգավիճակ՝ նրա անվտանգության և ինքնակառավարման երաշխիքների տրամադրումով.

–Հայաստանը Լեռնային Ղարաբաղին կապող միջանցք (սակայն այն փորձագետների կողմից գնահատվեց որպես «ոտի տակի» ձանապարհ. միջանցքը վերածվելու է պարանոցի ու խեղդելու է Հայաստանն ու Արցախը [4]).

–Լեռնային Ղարաբաղի վերջնական իրավական կարգավիճակի հետագա սահմանում իրավականորեն պարտադիր կամարտահայտության միջոցով.

–ներքին տեղահանված անձանց և փախստականների՝ իրենց նախկին բնակության վայրերը վերադառնալու իրավունք, անվտանգության միջազգային երաշխիքներ, որոնք կներառեն խաղաղապահ գործողություն [5]:

2009 թվականից հաճախակի հիշատակվում է Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության կարգավորման պլան՝ «ձանապարհային քարտեզի» ձևով: Դրանից մի քանի տարի առաջ նույն փորձը կիրառվեց պաղեստինա-իսրայելական հակամարտության կարգավորման համար: Ղարաբաղյան կարգավորման հնարավոր «ձանապարհային քարտեզի» գլխավոր նպատակներից մեկը, որի հետ արտաքին ուժերը կապում էին գործընթացում առաջընթացի ապահովումը, կարող էր լինել այն, որ Ղարաբաղյան հիմնախնդրի կարգավորման «ձանապարհային քարտեզը», ինքնըստինքյան, կարող է դառնալ որոշակի «փոխզիջում» կարգավորման երկու՝ «փաթեթային» և «փուլային» մոտեցումների միջև, ինչն ավանդաբար գլխավոր հակասություններից է եղել հայկական և ադրբեյջանական կողմերի մոտեցումներում:

Դրանով իսկ պետք է փաստել, որ «մադրիդյան սկզբունքները» կարծես փաթեթային ու փուլային տարբերակների միաձուլումը լինեն: Կարգավորման մեխանիզմի բովանդակությունը փուլային տրամաբանությամբ է, բայց ենթադրում է միանվագ համաձայնություն՝ բոլոր մնացած կետերի վերաբերյալ:

2008թ. նոյեմբերի 2-ին Մոսկվայի մերձակայքում գտնվող «Մայենդորֆ»

ընդունելությունների տանը Ռուսաստանի, Ադրբեջանի և Հայաստանի նախագահները ստորագրեցին Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման հռչակագիրը, որտեղ կողմերը հավաստում էին հակամարտությունը խաղաղ բանակցությունների և ԵԱՀԿ ՄԽ-ի համանախագահների միջնորդությամբ լուծելու իրենց պատրաստակամությունը [6]: Մոսկվայում ստորագրված փաստաթղթում կողմերը կրկին կարևորում են համանախագահների առաջարկած վերոհիշյալ մադրիդյան դրույթները:

Այդուհանդերձ, Մայենդորֆյան այդ հռչակագրի առանձնահատկությունը հայտարարությունների մեջ չէ: Այն ստորագրվել է տարածաշրջանում լարվածության խորացման ժամանակաշրջանում, երբ Հարավային Կովկասի քաղաքական վերաձևումը թևակոխել էր կարևոր փուլ:

Հետագայում Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կազմակերպության (ԵԱՀԿ) Մինսկի խմբի համանախագահների այցերը տարածաշրջան նպատակ ունեին պարզելու պաշտոնական Երևանի և Բաքվի մոտեցումը ներկայացված փաստաթղթի հիմնական դրույթներին:

Այն, որ ներկայումս «մադրիդյան սկզբունքները» Լեռնային Ղարաբաղի համար նախատեսում են Ադրբեջանից անկախ քաղաքական կարգավիճակ, ենթադրելու հիմք է տալիս հիմնարար սկզբունքներում ամրագրված այն կետը, որը սահմանում է Լեռնային Ղարաբաղի վերջնական իրավական կարգավիճակի հետագա սահմանում իրավականորեն պարտադիր կամարտահայտության միջոցով: Մադրիդում առաջարկված փաստաթղթում ամրագրված սկզբունքների զգալի մասը շարունակում էր անհայտ մնալ հասարակայնությանը, սակայն 2016 թվականի ապրիլյան «քառօրյա պատերազմից» հետո հանրային իրազեկման ներկայացվեց այդ փաստաթղթի ամբողջական տեքստը [7]:

Միաժամանակ, «քառօրյա պատերազմի» վերլուծությունների արդյունքում հայկական կողմը սկսեց նաև այլ մոտեցում ևս քննարկել, մասնավորապես՝ ՀՀ արտաքին գործերի նախարարի տեղակալ Շ.Քոչարյանի մեկնաբանմամբ՝ ապրիլյան դեպքերից հետո անհրաժեշտություն է առաջացել լրջորեն վերանայելու այն փոխգիշումները, որոնք տեղ էին գտել «մադրիդյան սկզբունքներում»: «Այնտեղ կար Արցախում հետաձգված հանրաքվե անցկացնելու մասին դրույթ: Դրա նպատակն այն էր, որ այդ ժամանակահատվածում Բաքուն պետք է նախապատրաստի իր հասարակությանը այն մտքին, որ Լեռնային Ղարաբաղը չի լինելու Ադրբեջանի կազմում, բայց այդ ժամանակը նա օգտագործեց ապրիլին այլ նպատակով» [8]:

Ամեն դեպքում, ձևակերպումների համապարփակ վերլուծությունը հուշում է, որ, «հակամարտության խաղաղ կարգավորման արդար և հավասարակշռված սկզբունքները» կամ այլ խոսքերով՝ «մադրիդյան սկզբունքները» հիմնվում են հետևյալի վրա՝

Առաջին քայլը համարվում է հայկական Զինված ուժերի դուրս բերումն այն դիրքերից, որոնք նրանք ներկայումս զբաղեցնում են՝ Լեռնային Ղարաբաղից: Այլ խոսքերով՝ առաջարկվում է Ղարաբաղի հայկական ուժերը դուրս բերել նախկին ադրբեջանական շրջաններից՝ Ադդամից, Ֆիզուլիից, Զեբրայիլից, Դուբաթլիից ու Զանգելանից, մասամբ՝ Լաչինից, հնարավոր է, մասամբ՝ Քելբաջարից: Այս շրջանների տարածքը մոտ 8810 քառակուսի կիլոմետր է, ինչը մի քիչ ավելի է նախկին Խորհրդային Ադրբեջանի տարածքի (86.600 քառակուսի կիլոմետր) 10 տոկոսից: Հարկ է նշել, որ ԼՂՀ պաշտպանական ուժերը միայն մասամբ են վերահսկում Ադդամն ու Ֆիզուլին:

Այս գործընթացը, հավանաբար, ենթադրում է միջազգային խաղաղարար ուժերի տեղակայում շփման գծի երկայնքով՝ որպես անվտանգության

երաշխավոր: Նման զիջման դիմաց Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչությունը, ըստ երևույթին, կստանա հանրաքվե անցկացնելու հնարավորություն: Ըստ երևույթին, Մադրիդյան փաստաթղթի կարևորագույն դրույթներից է ադրբեջանցիների վերադարձը և անկախության հանրաքվեի անցկացումը ոչ միայն Լեռնային Ղարաբաղի, այլև հարակից շրջանների տարածքում:

Մադրիդյան փաստաթղթի մեկ այլ դրույթ է կոմունիկացիաների շրջափակման վերացումը Ադրբեջանի և, հնարավոր է, Թուրքիայի կողմից: Ամենայն հավանականությամբ, ներկայացված փաստաթուղթը կողմնորոշված է լուծելու վերոհիշյալ խնդիրները՝ առանց Լեռնային Ղարաբաղի կարգավիճակի հստակ սահմանման: Համենայն դեպս, դրա մասին են վկայում վերջին տարիների իրադարձությունների տրամաբանությունն ու առանձին դիվանագետների հայտարարությունների հատվածները:

Ակնհայտ է, որ Լեռնային Ղարաբաղի այս կամ այն քաղաքական կարգավիճակի ամրագրումը փաստաթղթում հղի է առանց այն էլ դանդաղ բանակցային գործընթացի դադարեցման սպառնալիքով, քանի որ դա հենց այն հարցն է, որի շուրջ կողմերը ընդհանուր հայտարարի չեն գալիս: Հենց այդ պատճառով էլ ավելի են հաճախանում գնահատականները Ադրբեջանի կողմից ակտիվ ռազմական գործողությունները վերսկսելու հեռանկարի մասին, ինչը դրսևորվեց 2016թ. ապրիլյան պատերազմի արձանագրմամբ:

Լեռնային Ղարաբաղում իրավիճակի սրմանն արձագանքեցին աշխարհի բազմաթիվ երկրների, մասնավորապես՝ ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի միջնորդ պետությունների ղեկավարները (Ռուսաստանի և Ֆրանսիայի նախագահներ Վլադիմիր Պուտինն ու Ֆրանսուա Օլանդը, ԱՄՆ պետքարտուղար Ջոն Քերին, ԵԱՀԿ գործող նախագահ, Գերմանիայի արտգործնախարար Ֆրանկ-Վալտեր

Շթայնմայերը, Մինսկի խմբի համանախագահների եռյակը), որոնք ավստոսանք են հայտնել լայնամասշտաբ ռազմական գործողությունների կապակցությամբ և հակամարտության կողմերին կոչ արել անհապաղ դադարեցնել կրակն ու զսլավածություն ցուցաբերել [9]:

Հարկ է նշել, որ ապրիլյան պատերազմի առաջին երկու օրերին միջազգային մամուլում տեղ գտած անդրադարձներում հաճախ կարելի էր հանդիպել կտրուկ գնահատականների, օրինակ՝ «հայ անջատողականներ», «օկուպացված տարածքներ» ձևակերպումներ: Մասնավորապես, ամերիկյան հեղինակավոր լրատվամիջոցի՝ «The Wall Street Journal»-ի ապրիլի 2-ի «Տասնյակ մարդիկ են զոհվել հայ անջատողականների պայքարում» վերնագիրը կրող հրապարակման մեջ նշվում է. «Հայաստանն ու Ադրբեջանը հայտնում են անջատողական Լեռնային Ղարաբաղի շուրջ ծանր մարտերի մասին անհանգստություն՝ հայտնելով, որ երկու երկրների միջև երկարատև հակամարտությունը կարող է սրվել», և մեջ է բերվում Իլհամ Ալիևի հայտարարությունն առ այն, որ հակամարտությունը պետք է կարգավորվի ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի բանաձևերի և Տարածքային ամբողջականության սկզբունքի հիման վրա [10]: Ապրիլի 2-ին մեկ այլ այսպիսի հրապարակում տեղ գտավ «New York Times»-ում, որտեղ ասվում էր. «Լեռնային Ղարաբաղի անջատողական կառավարությունը, որի սկզբունքային աջակիցները Հայաստանն ու Կալիֆոռնիայում և շատ այլ վայրերում գտնվող հայկական սփյուռքն են, ովքեր այս բախումների մասին հայտնում են, որ սա 1994թ.-ի վեր առաջին անգամն էր, երբ ծանր զինատեսակի բոլոր միջոցներն օգտագործվում են առաջնագծում» [11]: Ավելի ուշ՝ ապրիլի 8-ին, «New Eastern Europe» ամսագրում «Քանի դեռ շատ ուշ չէ» վերնագրով հոդված լույս տեսավ, որի հեղինակը Էդուարդո Լո-

րենց Օչոան էր, ով Հայաստանի եվրոպացի բարեկամներ հասարակական կազմակերպության նախագահն է: Հոդվածում նշվում էր. «Մենք (եվրոպացիներս) երբևէ քննադատորեն դիտարկել ենք մեր «պիտակները», ինչպիսին են «անջատողականները»: Մեզանից որևէ մեկը հասկանում է, որ «անջատված» պետությունը կարող է կայուն և շատ ավելի ժողովրդավար լինել, քան իր նախորդ, մետրոպոլ ուժը»՝ ներկայացնելով նաև «Freedom House»-ի հետազոտության արդյունքները, որտեղ Ղարաբաղը գնահատվում է որպես «մասնակի ազատ», իսկ Ադրբեյջանը՝ «ոչ ազատ» պետություն [12]: Հարկ է նշել, որ Ղարաբաղի առավել ժողովրդավար պետություն լինելու փաստը բավական ուժեղ կոման է միջազգային ասպարեզում ներկայանալու և հատկապես արևմտյան «տեղեկատվական շուկայում» ազդեցություն գործելու տեսանկյունից:

Ապրիլյան պատերազմի 3-րդ և 4-րդ օրերին միջազգային հանրության կողմից արձագանքներն անհամեմատ չեզոք դարձան, որոշ դեպքերում արտասահմանյան մամուլում նույնիսկ հայկական կողմից հակամարտության շուրջ պարզաբանումներ սկսեցին ներկայացվել ոչ միայն Հայաստանի Հանրապետության, այլև Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության պաշտոնատար անձինք: Գրեթե բոլոր հրապարակումներում կարելի էր գտնել հետևյալ միտքը, որ հակամարտության կողմերից յուրաքանչյուրը մեղադրում է մյուսին ռազմական գործողություններ սանձազերծելու մեջ: Արաբական հեղինակավոր «Al Jazeera» հեռուստաընկերության անգլալեզու կայքում տեղադրված հոդվածում ասվում էր, որ Հայաստանի և Ադրբեյջանի պաշտոնյաներն իրար են մեղադրում այն բանից հետո, երբ կռիվների ընթացքում 30 զինվոր է զոհվել [13]: Մեկ այլ հեղինակավոր լրատվամիջոց՝ Միացյալ Թագավորության «Reuters» գործակալությունը «Հայաստանը զգուշացնում է, որ Լեռ-

նային Ղարաբաղի բախումները կարող են լայնածավալ պատերազմի վերածվել» վերնագրով հոդվածում գրում էր, որ չնայած միջնորդների կոչերին՝ կողմերը շարունակում են ռազմական գործողությունները և մեղադրում են մեկը մյուսին դրանք սանձազերծելու համար [14]: Այդուհանդերձ, քառօրյա պատերազմի ընթացքում ձախողվելով սեփական արկածախնդրության մեջ՝ ադրբեյջանական կողմը ստիպված համաձայնեց ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահների տարածաշրջանային այցելությանը: Արդյունքում՝ Իգոր Պոպովը (ՌԴ), Պիեռ Անդրիոն (Ֆրանսիա), Ջեյմս Ուորլիքը (ԱՄՆ) և ԵԱՀԿ գործող նախագահի անձնական ներկայացուցիչ, դեսպան Անջել Կասպրչիկը քառօրյա պատերազմին հաջորդող օրերին եղան Բաքվում, Ստեփանակերտում և Երևանում [15]:

Այսպիսով՝ կարելի է ընդհանրացնել, որ Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման շուրջ բանակցային գործընթացում մինչ օրս տարբեր ակտիվացումներով հանդերձ չեն արձանագրվել հիմնարար արդյունքներ, չեն ընդունվել և ձևակերպվել կարգավորման ընդունելի չափորոշիչները: Այսօր էլ լարված է մնում Արցախ – Ադրբեյջան սահմանը, անգամ ենթադրելի է պատերազմի վերսկսումը, սակայն ավելի լայնածավալ տարբերակով: Այս ամենը խնդրի լուծում չի կարող լինել: Հակամարտության համակողմանի ուսումնասիրությունը հանգեցնում է այն եզրակացության, որ դրա լուծումը, ինչպես պատճառների, այնպես էլ հետևանքների առումով, մոտ ժամանակահատվածում իրականություն դառնալ չի կարող, այն կարող է հանդիսանալ շարունակական գործընթացի արդյունք: Վերջնական կարգավորման տարբերակին հասնելու համար անհրաժեշտ է երկկողմանի քաղաքական կամք ու վճռականություն, թեև և՛ Հայաստանում, և՛ Ադրբեյջանում հիմնահարցի հետագա զարգացումները կարող են նաև քաղաքական ռեժիմների փոփոխության հանգեցնել:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Փուլային տարբերակ. Լեռնային Ղարաբաղի զինված հակամարտության դադարեցման համաձայնագիր (Նախագիծ), ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահություն, 2 դեկտեմբեր, 1997թ., <http://theanalyticon.com/?p=7890>:
2. OSCE and Nagorno Karabakh conflict, http://www.academia.edu/18371334/OSCE_and_Nagorno_Karabakh_conflict
3. ԵԱՀԿ առաջին գազաթնաժողովի եզրափակիչ ակտ՝ պետության կամ կառավարության ղեկավարների մասնակցությամբ, Հելսինկի, 1 օգոստոսի 1975թ., <http://www.osce.org/hy/mc/39507>:
4. Լ. Շիրինյան, Սկզբունքների 6 կետերի մեջ որևէ հայանապաստ բան չկա, 23.07.2009թ., <http://www.aysor.am/am/news/2009/07/23/shirinyan/44227>:
5. Данилов Д., Южный Кавказ и миссия Европы // «Стратегия России», № 1, январь 2011, http://sr.fondedin.ru/new/fullnews_arch_to.php?subaction=showfull&id=1296316105&archive=1296316573&start_from=&ucat=14&
6. Ինչ կարող է նշանակել Մոսկվայի հանդիպումը. ռոն է եռակողմ հանդիպման արդյունքը, 07.11.2008թ., <https://www.armenianow.com/node/9183>:
7. «Մադրիդյան սկզբունքների» այս տարբերակը, պայմանականորեն, անվանվում է «Մայր Մադրիդյան», որը մերժել է Ադրբեջանը: Փաստաթղթի նորացված տարբերակում կամ տարբերակներում, հանրաքվեի կամ պլեբիսցիտի մասին կետը առաջինից տարվել է հետ, կատարվել են որոշ այլ փոփոխություններ, որոնք արդեն անընդունելի են եղել հայկական կողմի համար: Ավելի մանրամասն տես Մադրիդյան սկզբունքներ – ամբողջական տեքստ, 13.04.2016թ., <http://www.anicarc.am/2016/04/13/madrid-principals-armenian-text/>:
8. Ծ. Քոչարյան, Մադրիդյան սկզբունքները պետք է վերանայվեն, 15.09.2016թ., <http://asekose.am/news/8/230822-madridyan-skzbounqnere-petq-e-veranayven-savars-qocaryan.html>:
9. Հ. Փաշայան, Արցախի Հանրապետությունը և քառօրյա պատերազմը (ապրիլ, 2016թ.), 31.05.2016թ., http://www.noravank.am/arm/articles/detail.php?ELEMENT_ID=14725:
10. A Dozen Die in Armenian Separatist Fighting, The Wall Street Journal, 02.04.2016, <http://www.wsj.com/articles/heavy-fighting-reported-in-nagorno-karabakh-1459597114>
11. Fighting Between Azerbaijan and Armenia Flares Up in Nagorno-Karabakh, New York Times, 02.04.2016, http://www.nytimes.com/2016/04/03/world/europe/nagorno-karabakh-fighting-azerbaijan-armenia.html?_r=0
12. Before it is too late, New Eastern Europe, Eduardo Lorenzo Ochoa, 08.04.2016, <http://neweasterneurope.eu/articles-and-commentary/1946-before-it-s-too-late>
13. Dozens killed in Nagorno-Karabakh clashes, Al Jazeera, 03.04.2016, <http://www.aljazeera.com/news/2016/04/heavy-fighting-erupts-armenian-azeri-border-160402084508361.html>
14. Armenia warns Nagorno-Karabakh clashes could turn into all-out war, Reuters, 04.04.2016, <http://uk.reuters.com/article/uk-nagorno-karabakh-fighting-idUKKCNOX10M9>
15. Հանդիպում ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահների հետ, 07.04.2016թ., <http://karabakh-open.info/hy/politicsam/16356-am101977>:

ОСНОВНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ МАДРИДСКИХ ПРИНЦИПОВ ПО УРЕГУЛИРОВАНИЮ КАРАБАХСКОГО КОНФЛИКТА

ГАЙК ГУЛЯН

НАН РА, Институт философии, социологии и права, аспирант

Представленный в статье анализ показывает, что Карабахский конфликт, охватывающий этноисторические, геополитические, политические, социально-экономические, культурные вопросы, стал одним из наиболее важных вопросов региональной и международной безопасности, в силу своей нерешенности ставящий под угрозу будущее регионального мира. «Мадридские принципы» – это условное название основных принципов урегулирования Нагорно-карабахского конфликта, который основан на трех принципах: право народов на самоопределение, неприменение силы или угрозы силы и территориальная целостность.

KEY PREREQUISITES OF MADRID PRINCIPLES FORMATION ON KARABAKH CONFLICT SETTLEMENT

HAYK GHOULYAN

National Academy of Sciences of the RA, Institute of Philosophy, Sociology and Law, Postgraduate

The analysis which is presented in article shows that the Karabakh conflict, covering ethnohistorical, geopolitical, political, socio-economic, cultural issues, has become one of the most important issues of regional and international security, due to its suspense became a threat to the future of regional peace.

«Madrid principles» – is the code name of the Basic Principles of the Nagorno-Karabakh conflict, which is based on 3 principles of conflict settlement: the right of self-determination of peoples non-use of force or threat of force and territorial integrity.